

Diglosia na alcordanza

EVA GARCÍA VÁZQUEZ Y EDUARDO DOPICO RODRÍGUEZ

Hebio un tiempo nel que la xente n'Asturies falaba la so llingua, l'asturianu, en toles actividaes de la vida. Y ye dable pensar que nes ciudaes se falare la llingua que traxeren los que les fundaren, tamién asturianos, nos anicios de la cultura urbanita. Ensin embargu, el castellanu, la llingua económica l'imperiu, normalizada por Nebrija y falada pola xente que vivíen con bayura, foi pasu ente pasu tomando'l llugar de la llingua materna. En pasando les xeneraciones la sustitución fízose sele, pero nun ta fecha darréu. Muncha xente fala n'Asturies un amestáu de castellanu y asturianu; na práutica, tolos ñativos de les ciudaes, tando xeneralizao na socieda'l tópicu del asturianu comu llingua rural. Ye daqué más que l'acentu, el son, los modismos; ye un problema de complexidá gramatical u l'espeyu son los emplegos incorreutos de los tiempos verbales en castellanu, les desinencies típiques asturianas inxeríes pente construcciones gramaticales castellanes, l'amestáu fonemáticu, etc. Un estudiosu de la diglosia comu Fishman (1979) teorizó lo evidente, camentando que la diglosia ye un fenómenu social mentantu'l bilingüismu ye d'orixen individual. Nos estudios fechos so la transferencia llingüística castellanu-asturianu, afáyense ñidíos exemplos d'influxu social nos usos llingüísticos, tando reserváu l'asturianu pa espresar lo privao; y el castellanu, evidenciáu comu de más prestixu, difusión y normalización, pa lo públicu. Esti tipu diglósicu ta acentáu por tolos estudiosos del asturianu dende hai treinta años.

Pente les munches razones daes pa desplicar la diglosia n'Asturies, los puntos de más pesu quiciabes son la imposición, tresmisión, difusión y popularización de la cultura en castellanu comu dominante: la escolarización, l'usu oficial, y, no fondero, los medios de comunicación de mases: la prensa, la televisión, el cine, la radio. Ensin embargu, estos factores nun afeuten igual a tolos sectores d'edá y toles rexones xeográfiques asturianas. Podría esperase qu'en sitios aisllaos la xente vieyo ufiertara exemplos de diglosia menor o inesistente. Con esti fin fuimos a la gueta d'asturianu-falantes a un conceyu peraislláu, con mui poques inxerencies mass-mediátiques: Tameza.

El conceyu de Tameza tien una densidá de población perbaxa; hai namás sesenta vecinos en tol conceyu, la edá media arrondia la cincuentena (54 años en 1994, mientras que n'Asturies yera 39,3 años), nun nacen rapacinos dende cuantayá: l'índice avieyamientu la población ye'l 850% (n'Asturies, 103,3%). Ensin infraestructures viaries modernes nin medios de reproducción de la cultura castellana (televisión, periódicu diariu) fasta hai unos pocos años, les sos carauterístiques primaries nel terrén alministrativu yeren l'aisllamientu y l'abandonu. Estes podríen tener derivao nuna perbona conservación de la llingua, pero nun foi asina. La xente'l conceyu caltién delles tradiciones: el sen comunitariu, les remanes d'una vida social de gran bayura nos tiempos mozos... Pero la fala ye otra mena coses. Al tratase d'una fastera débil no económico, la estima de lo de so, que ye paralela al puxu y la riqueza d'una rexón, foi siempre perbaxa; poro, la llingua propia foi tenida comu d'aldeanos y menospreciada. Díxonos en Yernes una moza llúcida de setenta primaveraes: "Tamos nuna población que falas comu cerráu ya riense de ti; si baxas a Grau ya falas meyor, ya vas camiendo. Cuandu tas de tar equí llámante aldeanu; si tas de non salir, sales ya dante palos...". L'asturianu conozse y emplégase, pero l'amestáu col castellanu evidénciase malpenes entamen a falar con foriatos del conceyu, falen asturianu o non. ¿Ye namás la vergoña, el pudor ante foriatos, o ye una diglosia real?

Fai treinta y más años, trabayos y trebeyos taben amestaos en Tameza. El divertimientu, l'ociu, yera l'aspeutu vital más desemeyáu ente la cultura de so y la foriata. Les dances los domingos, los filones peles nueches, dir atelonar una tarde y otra más... yeren los vezos normales nun conceyu onde'l mundu exterior yera una referencia allontañada. Nes llendes del monte atopábense colos vecinos d'otros conceyos que-yos informaben de ñoticias y anuncios. Otru mediu d'intercambiu cultural yeren los "coxos y ciegos" que diben vender romances peles places de los pueblos. En Villabre, el mercáu de romances yera cuandu les fiestes; los vendedores, que veníen d'otros conceyos, llevábenlos escritos en cartones o papeles, y la xente mercábalos pa deprendelos; güei, los vieyos caltiénenlos n'alcordanza. Una rapaza de setenta y tantos, que tien un ciñu pergrande pol so conceyu y la so llingua, sabe asgaya de coples y romances. Dellos sábelos n'asturianu, dellos en castellanu; queremos traer equí namás dos versos d'una copla que ella deprendiera trabayosamente comu castellana:

*"...Si tú traís puñal de dos hilos,
nel mi pecho lo cuentas clavar..."*

¿Qué son los dos *hilos* del puñal nesta copla? Ensin dubia sedríen los fillos. *Filo* en castellanu, *filu* n'asturianu: filu, borde. Ye'l son n'efe al entamu la pallabra lo que produz el respetu nos falantes, tracamundiándose n'hache comu espeyu d'una vergoña de lo de so, castellanizándose ensin faer falta, ensin venir a cuentu, percastellanizándose y faciendo error llingüísticu pola voluntá'l falante de separtase de la llingua "aldeana", ensin reparar nesi *nel*, que ye comu un glayú de diglosia. Ye perdifficil pa los falantes destremar el castellanu correutu del asturianu, identifíquense namás dellos signos: les efes, les desinencies, el "ye"... Les contraiciones y les estructures del posesivu nun son señales tan ñidies; poro, la contraición "nel" nun foi identificada pol autor o'l tresmisor de la copla comu signu d'asturianu, o lo que ye lo mesmo, d'"aldeanismo". Nestos dos versos atópase una clave pa entender les causes del esanicium l'asturianu en Tameza, clave que ya repuntara la señora que citá-

remos nel párrafu anterior: l'escesu prestixu de lo propio (l'asturianu) enfrentáu a lo foriato dominante (el castellanu).

La diglosia tiense entendío comu la rellación entre dos llingües con prestixu desemeyáu pa los miembros d'una comunidá. Ye tarea abegosa enforma destremar qué parte de la diglosia se debe a una o otra de les causes que s'empleguen pa desplicala (diferencia de prestixu, medios de comunicación, escolarización), cuál ye la más importante y qué aspeutos llingüísticos son los más afeutaos por cada causa. Nel exemplu calteníu nos dos versos d'enriba, la ultracorreición señala a una cuestión de prestixu oficial, lo culto (los versos, el castellanu) escontra lo cotidiano (la fala'l conceyu). La mesma falante nun ye a identificar nengún error nos versos: según los sos esquemes, *filu* ye asturianu, *hilo* castellanu, *filo* nun esiste en castellanu y, de colase pente los versos de la copla, podría ser un castellanu mal faláu, una señal d'asturianización; en fin, un aldeanismu que tien de correxise. Pero "nel" ye más una cuestión d'estructura llingüística, que namás un bon conocedor de la llingua castellana sería a identificar comu non propia. Hai munches más señales de diglosia nes coples mercaes polos vecinos de Yernes y de Tameza na primera mitá d'esti sieglu: "da-y me un poquito d'agua", "en cambio *unque nun* quieras"... infinitos exemplos d'amestáu llingüísticu que, pola so estensión y ubicidá, nun son oxetu d'esti comentariu. La diglosia taba yá na acordanza de la xente desque deprendieren les coples de ciegu.

Hai entá otru aspeutu pa desplicar la diglosia nesti conceyu: el deprendizaxe. Los maestros de prestixu foron foriatos, castellano-falantes d'orixen. Enantes de la guerra civil del 36, y más dempués, dir de maestru pa Tameza taba considerao un castigu reserváu a persones non grates, polo xeneral con idegues polítiques d'izquierdes, y los mesmos escolinos d'entós reconocíenlo asina. Por exemplu, recuerden con ciñu a D. Jesús Sáez, un madrileñu de familia relixosa de dreches que taba "esiláu" de maestru en Fuxéu nos años treinta por ser comunista. Diben a escuela a sabiendes que'l maestru queríalos, sí, pero taba obligáu a tar ellí y enseñalos escontra la so voluntá. Y esto añadía dos causes simultánees al desprestixu l'asturianu: la cultura y l'autoridá exercíense en castellanu, y el conceyu y tolo rellacionao con él (poro, la llingua que falaben en casa) yeren de segunda fila, dir pa Tameza yera un castigu que naide quería pa sí. De nueu la diglosia yá de pequiñinos: una llingua en casa, otra na escuela, y la escuela yera la ventana'l mundu, lo bono taba fora, lo de casa nun yera serio...

Tenemos asina la diglosia comu una cuestión hestórica que surde nel mesmu momentu qu'entama la escolarización pública, pola mesma organización de la enseñanza a nivel del estáu: la movidá de los maestros, la eleición de llugares de docencia por ellos, y la carencia de maestros d'orixen local nes fasteres rurales más probes o más alloñaes. Pero vamos más atrás, a cuantayá: primero de la escolarización masiva, la diglosia entamaba yá nes coples, nos romances, na acordanza de la xente que presentíen que los cancios "serios" diben tar nel futuru na llingua oficial que nun yera la de so¹.

¹ Les coples, romances y entrevistes citaes nesti comentariu fixéronse en Yernes y en Tameza dientru d'un proyeutu d'investigación subvencionáu pola Conseyería de Cultura d'Asturies en 1996.